

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ МОТИВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФОРМИ НЕОПЛАЧУВАНОЇ ПРАЦІ

Статтю присвячено дослідженню тенденцій та виявленню можливостей залучення населення до волонтерства в Україні у контексті гендерних ролей і стереотипів. Запропоновано ввести в науковий обіг поняття «мотивування волонтерства» і трактувати дану категорію як процес спонукання фізичних та юридичних осіб до надання добровільної, безкорисливої, соціально спрямованої, організаційної та іншої допомоги особам, які її потребують. На основі проведеного авторами соціологічного опитування ідентифіковано основні гендерні стереотипи населення щодо реалізації такої форми неоплачуваної праці як волонтерська діяльність. Запропоновано практичні рекомендації щодо мотивування залучення населення до волонтерства з урахуванням статевої відмінності у сприйнятті даного виду соціальної активності.

Ключові слова: волонтерство; волонтерська діяльність; гендерна роль; гендерні стереотипи; мотиви волонтерської діяльності; мотивування волонтерства; неоплачувана праця; стимули до волонтерства.

Постановка проблеми. Для України, яка перебуває в процесі становлення і розвитку як суверенна та незалежна, демократична, соціальна, правова держава, необхідно утримати націленість на реалізацію задекларованих в основному законі соціальних цінностей попри потужні соціально-економічні виклики внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Потреба забезпечення повноцінною соціальною допомогою та належною підтримкою нужденних, збіднілих і постраждалих категорій населення в періоди високої соціальної напруги, політичної та економічної нестабільності зумовлюють особливу актуальність максимальної залученості усіх соціальних суб'єктів: держави, бізнесу і кожного окремого громадянина шляхом активізації філантропії, у тому числі волонтерської діяльності, спрямованої на відновлення усіх сфер національної економіки та забезпечення якості життя населення на рівні гідних стандартів. Водночас ефективна

волонтерська діяльність не може ґрунтуватися виключно на моральних цінностях громадян та їхньому бажанні допомагати іншим. Для забезпечення належного рівня добродійної діяльності необхідно сформувати та розвивати ефективну систему мотивування населення до волонтерства з урахуванням особливостей ставлення до даного виду активності різних соціально-демографічних груп.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Прикладним та історичним аспектам розвитку волонтерства приділено увагу в дослідженнях таких вітчизняних науковців і практиків у сфері добродійної діяльності, як О. Байдарова, І. Гончар, В. Костенко, І. Лопатченко, Т. Лях, О. Паславська, В. Погрібна, С. Попова, О. Поцулко, О. Проценко, О. Столярчук, І. Чайка, М. Чухрай та ін. Зокрема, обґрунтовано роль волонтерства в соціумі, виділено основні групи добровольців, розглянуто напрями та окремі аспекти їхньої роботи, приділено увагу особливостям організації волонтерської діяльності. Дослідженням гендерних аспектів у соціально-економічній сфері присвячені праці таких українських вчених, як О. Грішнова, Е. Лібанова, Т. Марценюк, С. Оксамитна, Ю. Саєнко, Г. Герасименко, Л. Пампуха, З. Шевченко та багатьох інших. Водночас, майже відсутні системні дослідження мотивування волонтерської діяльності як загалом, так і з огляду на гендерні відмінності волонтерів.

Метою статті є ідентифікування гендерних стереотипів населення щодо реалізації волонтерської діяльності як однієї з форм неоплачуваної праці на основі дослідження існуючих теоретичних розробок щодо гендерних особливостей залучення індивідів до різних форм активності й власного соціологічного опитування та подальше розроблення практичних рекомендацій щодо мотивування залучення населення до волонтерства з урахуванням гендерних відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про волонтерську діяльність» цей вид активності визначається як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, яка ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків

(усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника [1].

За результатами дослідження World's Volunteerism Report (2018) жінки частіше ніж чоловіки долучаються до волонтерської діяльності в усьому світі. Жінки-волонтерки складають 57% представників глобального волонтерського руху. Якщо у формальному волонтерстві (яке становить лише 30% від світового добровільного руху) представники обох статей беруть участь приблизно однаково, то серед неформальних добровольців жінки складають 59%, хоч ця форма волонтерства і отримує значно менше підтримки й стикається з багатьма викликами. До того ж ролі у волонтерській діяльності значно відрізняються за гендерними принципами, що відображається переважно в особливостях організації заходів та у сферах діяльності, за якими вони проводяться. Зазвичай волонтерська робота, яку виконують чоловіки та жінки, відповідає стереотипним уявленням суспільства щодо доречності для представників відповідної статі. У багатьох випадках наявний розподіл за гендерними ролями. Волонтерки часто взаємодіють виключно з іншими жінками та дівчатами [2], що є вираженням типової гендерної сегрегації.

Попри багатоаспектність та важливість розвитку волонтерської діяльності, на сьогодні не існує усталеного трактування мотивування до волонтерства. Більшість наукових праць присвячені мотивуванню людей до оплачуваної праці або до навчання, однак майже відсутні системні дослідження у сфері заохочення населення до добротності.

Пропонуємо ввести в науковий обіг поняття «мотивування волонтерства» і трактувати дану категорію як процес спонукування фізичних та юридичних осіб до надання добровільної, безкорисливої, соціально спрямованої, організаційної та іншої допомоги особам, які її потребують. Спираючись на основні концепції змістовних і процесійних теорій мотивації, можна стверджувати, що мотивування кожного окремого індивіда до волонтерства ґрунтується на таких поняттях, як цілі, потреби, інтереси, мотиви, які вимагають бути задоволеними з допомогою відповідних стимулів.

За кордоном суспільство вже давно прийшло до висновку, що варто заохочувати волонтерів до активної діяльності. Таке стимулювання зазвичай відбувається у формі матеріальних виплат або податкових пільг. У країнах Європи волонтерам надають кошти для кишенькових витрат, оплачують або компенсують затрати на навчання, поїздки, організацію і проведення різних програм [3]. У працях зарубіжних науковців на сьогодні актуальним є питання

переосмислення погляду на волонтерство як форму неоплачуваної праці на основі гіпотези, що волонтерська діяльність схожа на неформальну зайнятість і складається не з однієї, а з багатьох різних форм діяльності [4].

Відповідно до ст.11 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерам для провадження такої діяльності можуть бути відшкодовані: витрати на відрядження на території України та за кордон у межах норм відшкодування витрат на відрядження, встановлених для державних службовців і працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів; підтверджені документами витрати на проїзд, включаючи перевезення багажу до місця здійснення волонтерської діяльності; витрати на отримання візи; витрати на харчування, коли волонтерська діяльність триває більше 4 годин на добу; витрати на проживання у разі відрядження волонтера до іншого населеного пункту для провадження волонтерської діяльності, що триватиме більше 8 годин; витрати на поштові та телефонні послуги, пов'язані зі здійсненням волонтерської діяльності; витрати на проведення медичного огляду, вакцинації та інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних з наданням волонтерської допомоги. Відшкодування витрат може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у разі укладення з ними договору про надання волонтерської допомоги, міжнародних програм або установи, організації, з якою волонтер уклав договір про провадження волонтерської діяльності, а також за рахунок інших джерел фінансування, незаборонених законодавством. Відшкодування таких витрат не є доходом волонтера й базою для оподаткування податком на доходи фізичної особи та єдиним соціальним внеском [1].

Основними мотивами, які спонукають волонтерів до цієї діяльності, є насамперед патріотизм, прагнення до задоволення потреб нужденних, набуття нового досвіду в роботі з людьми, організації та проведенні різних соціальних заходів. Вагомим чинником залучення до волонтерської діяльності є навчання добровольців. У США та в країнах Європи для вступу і успішного закінчення багатьох престижних навчальних закладів обов'язково треба мати волонтерський досвід та відпрацювати добровольцем необхідну кількість годин; при вступі до ЗВО абітурієнти з волонтерським досвідом отримують додаткові бали. В Молдові при рівній кількості балів за результатами ЗНО перевага надається абітурієнтам із досвідом волонтерської діяльності [3].

В економічно розвинених країнах волонтерство, як і

стажування, дедалі частіше розглядається як форма «праці надії», заснована на логіці інвестицій, як можливість набуття досвіду, що підвищує шанси для отримання оплачуваної роботи в майбутньому [5]. Під час працевлаштування наявність досвіду волонтерської роботи вигідно вирізняє кандидата серед інших претендентів на посаду. В країнах Європи та США при найманні на роботу часто важливу роль відіграє наявність відпрацьованих в ролі волонтера годин [3]. В Україні публічне відзначення волонтерів обмежується надсиланням іменних листів-подяк у навчальні заклади, інформуванням громади про діяльність та заслуги волонтерів у інформаційних вісниках, на вебсайтах, дошках пошани та рекомендаціями волонтерських організацій при працевлаштуванні добровольців переважно у соціальній сфері.

Системні гендерні дослідження волонтерства загалом, а тим паче – мотивування до даного виду суспільно корисної активності в Україні на сьогодні відсутні, тому в нашій роботі керуємося такими поняттями, запозиченими з публікацій в галузях психології та регулювання ринку праці, як гендерна роль, гендерні стереотипи, гендерна сегрегація.

Соціологічне дослідження здійснено на основі анкетування з використанням google-форм. Упродовж 2020–2021 рр. авторами опитано 258 респондентів – представників різних вікових груп, з різних регіонів України, з різними формами зайнятості й різним рівнем життя, з яких 65,5% складають жінки і 34,5% – чоловіки. Результати дослідження свідчать, що населення України знайоме з поняттям волонтерської діяльності, до того ж значна частина респондентів брала безпосередню участь у волонтерських проєктах. Практичний досвід волонтерської діяльності чоловіків за результатами анкетування виявився вищим ніж у жінок. Більшість жінок (89,3%) та чоловіків (78,1%) задекларували позитивне ставлення до волонтерства як суспільного явища. Частка чоловіків, які надали перевагу варіанту відповіді «залежно від ситуації», вдвічі більше: 20,2% у порівнянні з 10,7% серед жінок, що свідчить про нижчий рівень довіри до досліджуваного явища серед представників чоловічої статі. Такі відмінності в судженнях зумовлені насамперед гендерною роллю чоловіка, яка проявляється у його не надто високому рівні емоційності, обережності та переважанні логіки в усіх діях.

Найбільше учасники опитування, проведеного в довоєнний період, готові надавати допомогу потребуючим категоріям населення (більше половини чоловіків і жінок). Прагнення долучитися до підтримки української армії та постраждалих внаслідок бойових дій

висловили 44,9% опитаних чоловіків та четвертина залучених до анкетування жінок. В умовах мирного часу таку розбіжність можна пояснити психологічними особливостями представників різних статей: жінки зазвичай набагато емоційніші, що може заважати їм виконувати як неоплачувані, так і оплачувані роботи у даній сфері. Відповідно до гендерних стереотипів для чоловіків це більш звична сфера щодо усіх форм зайнятості. Натомість і чоловіки, і жінки виявили приблизно однакову готовність прикладати зусилля на основі волонтерства до турботи про екологію. Жінки також значною мірою схильні до допомоги бездомним тваринам (таблиця).

Таблиця
Готовність населення долучитися до відповідних напрямів неоплачуваної роботи на основі волонтерства, % відповідей респондентів

Напрями волонтерської діяльності	Жінки	Чоловіки
• підтримка української армії / постраждалих внаслідок бойових дій	25,4	44,9
• допомога потребуючим категоріям населення	54,4	57,3
• благоустрій / озеленення вулиць	20,1	21,3
• турбота про екологію	32,5	31,5
• допомога бездомним тваринам	33,7	18,0
• організація дозвілля	13,6	22,5
• збір коштів	12,4	11,2
• поширення гуманістичних і альтруїстичних ідей та настроїв в суспільстві	17,2	18,0

Джерело: складено авторами

Найсильнішим мотивом до волонтерства для представників обох статей виявилось бажання допомогти нужденним. Водночас, якщо цей чинник є превалюючим для абсолютної більшості опитаних жінок (89,9%), то серед респондентів-чоловіків йому віддали перевагу ледь більше половини. Як і в мотивуванні до оплачуваної трудової діяльності, жінки більшою мірою піддаються впливу соціально-психологічних чинників, розвивають переважно «м'які» навички, які базуються на духовних цінностях, що відповідають гендерним стереотипам про емоційний характер фемінної поведінки. Майже однаково важливим стимулом для обох статей є надбання корисних соціальних і практичних навичок. Для жінок третім за актуальністю виявився такий стимул, як можливість спеціалізованого навчання та міжнародні програми обміну, тоді як серед чоловіків він не має особливої популярності. Результати проведеного нами дослідження засвідчили, що чоловіки більше

зорієнтовані на отримання матеріальної вигоди: 33,7% респондентів зазначили, що наявність такого чинника спонукала б їх долучитися до волонтерства, тоді як кількість відповідей жінок щодо стимулюючої ролі матеріальних винагород у добродійній діяльності вдвічі нижча. Така відмінність у відповідях корелює з результатами досліджень гендерних стереотипів у сфері оплачуваної трудової діяльності, за якими чоловіки більшою мірою зорієнтовані на отримання вищої матеріальної винагороди. Пільги при вступі до закладів вищої освіти та при прийомі на роботу цікавлять 32,5% жінок. Для чоловіків цей чинник виявився найменш важливим.

Отже, для чоловіків як у сфері оплачуваної, так і неоплачуваної праці привабливішими є «жорсткі» мотиватори, реалізовані у стимулах, які можуть забезпечити матеріальну вигоду. Саме вони змушують їх відповідальніше ставитися до поставлених завдань, підвищувати ефективність своїх дій. Жінок більше спонукають до обох форм діяльності «м'які» чинники, що базуються на емоційному, духовному сприйнятті.

Висновки, зроблені на основі узагальнення результатів нашого соціологічного дослідження, корелюють із загальносвітовими тенденціями, що більша конгруентність позитивно впливає на різноманітність волонтерської діяльності, до якої залучені учасники, на її масштаби (кількість заходів) а також на рівень задоволення, пов'язаний із цією активністю, особливо серед жінок-волонтерок [6; 7]. Крім того, волонтерство асоціюється з більшим почуттям благополуччя серед жінок, але не серед чоловіків [8]. Участь у волонтерському русі дає можливість жінкам розвивати та розширювати свої здібності, здобувати нові навички та пробувати себе в тих напрямках, у яких вони часто не мають шансів на соціальну участь в сфері роботи чи сім'ї [2].

Будь-які запроваджені стимули до волонтерської діяльності мають бути однаково доступними для представників обох статей. Однак з метою максимально ефективного спонукання населення до волонтерської діяльності варто враховувати певні відмінності у силі впливу окремих стимулів на жінок і на чоловіків (рисунок).

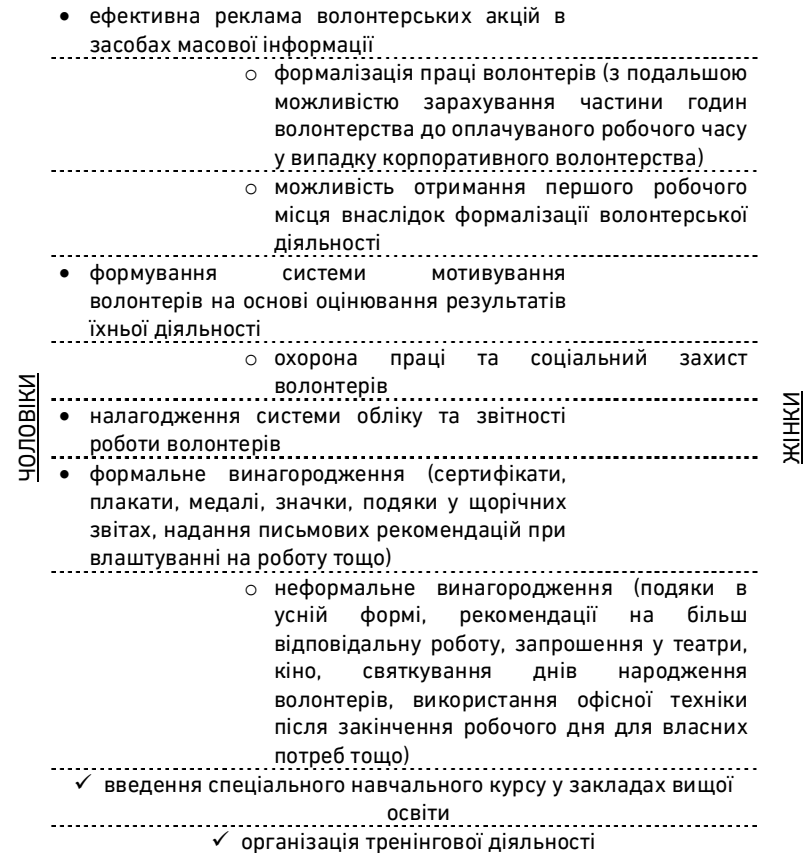

Рисунок. Пріоритетність стимулів до волонтерської діяльності залежно від статі добровольців

Джерело: розроблено авторами

Висновки. На відміну від країн Скандинавії, в яких існує високий рівень гендерної рівності з точки зору соціально-економічних умов та здатність, на відміну від більшості інших європейських країн, поєднувати високий рівень гендерної рівності на ринку праці із залученням до волонтерської роботи [9], в Україні, зважаючи на ментальні особливості суспільного устрою та розвитку, формування ефективної системи мотивації до як неоплачуваної, так і оплачуваної праці неможливе без врахування гендерних стереотипів, перенесення на будь-які види діяльності гендерних

ролей і тягіння до гендерної сегрегації.

Основні етапи даного дослідження здійснено авторами до 24 лютого 2022 року. Масштабна збройна агресія Росії внесла суттєві корективи як в перелік напрямів волонтерської діяльності, передбачених вітчизняним законодавством [10], так і в готовність та мотивованість представників обох статей щодо реального і потенційного залучення до різних напрямів цієї форми неоплачуваної праці. Тому перспективами подальших досліджень має стати зосередження на тенденціях динаміки гендерних аспектів мотивування населення до волонтерської діяльності як форми неоплачуваної праці, включеної у виробництво, як на період воєнних дій, так і з метою відбудови та подальшого розвитку усіх галузей національної економіки з врахуванням актуальності потреб суспільства у післявоєнний період.

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 21.09.2022). 2. Gender and Volunteering. UN Volunteers. Knowledge Portal on Volunteerism. URL: <https://knowledge.unv.org/theme/gender-and-volunteering> (дата звернення: 12.05.2022). 3. Крулько І. Волонтерство в Україні: як підтримати і посилити мотивацію? URL: https://zn.ua/ukr/internal/volonterstvo-v-ukrayini-yak-pidtrimati-i-posiliti-motivaciyu_.html (дата звернення: 10.02.2022). 4. Overgaard C. Rethinking volunteering as a form of unpaid work. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2019. 48(1). P. 128–145. 5. Allan K. Volunteering as hope labour: the potential value of unpaid work experience for the un-and under-employed. *Culture, Theory and Critique*. 2019. 60(1). P. 66–83. 6. AbouAssi K. & Jacinto A. Volunteering in Membership Associations: Does Gender Diversity Make a Difference? *Academy of Management Proceedings*. 2019. Vol. No. 1. P. 18390. 7. AbouAssi K. Does Gender Congruence Make a Difference in Female Members' Volunteering Behaviors? *Journal of Public and Nonprofit Affairs*. 2021. 7(2). P. 264–282. 8. Krause N. & Rainville G. Volunteering and psychological well-being: Assessing variations by gender and social context. *Pastoral Psychology*. 2018. 67(1). P. 43–53. 9. Boje T. P., Hermansen J. & Moberg R. J. Gender and volunteering in Scandinavia. *Civic Engagement in Scandinavia*. 2019. P. 153–174. 10. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022 № 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (дата звернення: 21.09.2022).

REFERENCES:

1. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (data zvernennia: 21.09.2022). 2. Gender and Volunteering. UN Volunteers. Knowledge Portal on Volunteerism. URL: <https://knowledge.unv.org/theme/gender-and-volunteering> (data zvernennia: 12.05.2022). 3. Krulko I. Volonterstvo v Ukraini: yak pidtrymaty i posylyty motyvatsiiu? URL: https://zn.ua/ukr/internal/volonterstvo-v-ukrayini-yak-pidtrimati-i-posiliti-motivaciyu_.html (data zvernennia: 10.02.2022). 4. Overgaard C. Rethinking

volunteering as a form of unpaid work. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2019. 48(1). P. 128–145. 5. Allan K. Volunteering as hope labour: the potential value of unpaid work experience for the un-and under-employed. *Culture, Theory and Critique*. 2019. 60(1). P. 66–83. 6. AbouAssi K. & Jacinto A. Volunteering in Membership Associations: Does Gender Diversity Make a Difference? *Academy of Management Proceedings*. 2019. Vol. No. 1. P. 18390. 7. AbouAssi K. Does Gender Congruence Make a Difference in Female Members' Volunteering Behaviors? *Journal of Public and Nonprofit Affairs*. 2021. 7(2). P. 264–282. 8. Krause N. & Rainville G. Volunteering and psychological well-being: Assessing variations by gender and social context. *Pastoral Psychology*. 2018. 67(1). P. 43–53. 9. Boje T. P., Hermansen J. & Moberg R. J. Gender and volunteering in Scandinavia. *Civic Engagement in Scandinavia*. 2019. P. 153–174. 10. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy Pro volontersku diialnist shchodo pidtrymky volonterskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 15.08.2022 № 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (data zvernennia: 21.09.2022).

Mazur N. O. [1: ORCID ID: 0000-0001-8673-5873],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Tseliukh Ya. O. [1: ORCID ID: 0000-0002-5541-1953],

Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

GENDER ASPECTS OF MOTIVATING POPULATION TO VOLUNTEER ACTIVITY AS A FORM OF UNPAID WORK

The article is devoted to the study of trends and the identification of opportunities for the involvement of population in volunteering in Ukraine in the context of gender roles and stereotypes. The authors proposed to introduce the concept of *volunteering motivation* into scientific circulation and to interpret this category as a process of encouraging individuals and legal entities to provide voluntary, selfless, socially oriented, organizational and other help to persons who need it. One of the primary tasks in the study of gender aspects of volunteering motivation is to find out possible motives that contribute to the involvement of representatives of both sexes in this important social activity. The main gender stereotypes of the population regarding the implementation of such a form of unpaid work as volunteering are identified on the basis of the sociological survey conducted by the authors. As a result of the analysis of the answers of 258 respondents to the questions of the questionnaire in Google forms, we found out that representatives of both sexes are almost equally favourable to volunteering and have experience of participating in various projects as volunteers. At the same time, the study revealed a much greater inclination of women to work of a social orientation, including support of the disadvantaged population, helping animals, which can be perceived as a manifestation of gender

segregation in volunteering. Areas in which women are much more active, while men pay comparatively little attention to them, have formed absolutely clearly. The main stimulus for representatives of both sexes are the desire to help those in need, and the acquisition of useful social and practical skills. Women also preferred such incentives as the possibility of specialized training and international exchange programs. More than a third of the interviewed men are interested in material stimulation. Practical recommendations for motivating the population's involvement in volunteer activities, taking into account gender differences in the perception of this type of social activity, are offered.

Keywords: volunteering; volunteer activity; gender role; gender stereotypes; motives of volunteer activity; volunteering motivation; unpaid work; stimulus for volunteering.

Отримано: 22 вересня 2022 р.
Прорецензовано: 27 вересня 2022 р.
Прийнято до друку: 30 вересня 2022 р.